HUMANISTIČKE STUDIJE

3|2017

Univerzitet
Donja Gorica

ČASOPIS
HUMANISTIČKE STUDIJE

Glavni i odgovorni urednik:
Dragan K. Vukčević

Urednica broja „O Evropi”:
Ljubinka Trgovčević Mitrović

Redakcija:
1. Đorđije Borozan (Podgorica);
2. Radule Knežević (Zagreb);
3. Ilija Vujačić (Beograd);
4. Dragica Vujadinović (Beograd);
5. Milan Podunavac (Podgorica);
6. Cirila Toplak (Ljubljana);
7. Mirjana Maleska (Skoplje);
8. Asim Mujkić (Sarajevo).

Savjet:
1. John Keane (Sidney);
2. Nenad Dimitrijević (Beograd);
3. Čedomir Čupić (Beograd);
4. Olga Breskaja (Vilnius);
5. Ana Krasteva (Sofija, Lyon);
6. Panos Ljoveras (Solun);
7. Đuro Šušnjić (Beograd);
8. Radovan Vukadinović (Zagreb);
9. Tonko Maroević (Zagreb);
10. Viljam Smirnov (Moskva);
11. Rudi Rizman (Ljubljana);
12. Alpar Lošanc (Novi Sad);
13. Vesna Kilibarda (Podgorica);
14. Stefano Bianchini (Bologna);
15. Lidija Basta Fleiner (Freiburg);
16. Hans-Georg Ziebertz (Würzburg);
17. Ratko Božović (Beograd).

Sekretar: Nikola Zečević

Dizajn: Mile Grozdanić

Priprema za štampu: Bojan R. Popović
Medeon, Podgorica

Lektura i korektura: Valentina Knežević

Izdavač: HS, UDG

Podgorica,
2017.

3|2017

SADRŽAJ

DRAGAN VUKČEVIĆ Uvodna riječ
glavnog i odgovornog urednika /5/

DIO I TEMA BROJA: O EVROPI
MILAN PODUNAVAC Politička ideja Evrope /9/
GORAN GRETIĆ Kriza ideje ujedinjenja Europe /27/
ASIM MUJKIĆ Europa i Zapadni Balkan u populističkom ruhu /45/
TIHOMIR CIPEK Rusija i Europska unija. Što je ostalo od partnerstva? /61/
ILIJA VUJAČIĆ Kontekstualnost ustavnog patriotizma
— crnogorska perspektiva /77/
NATAŠA JOVANOVIĆ Šta je novo u savremenom evropskom
orijentalizmu? Jedan teorijski ekskurs o (pre)naglašavanju
nasleđa Ibn Halduna u savremenoj socijalnoj misli /97/
RADOSLAV RASPOPOVIĆ Promjene u definisanju
spoljnopolitičkih zadataka crnogorske diplomatije u drugoj
polovini XIX i na početku XX vijeka /115/
BORO VUČINIĆ Balkanski aspekt migracione krize u Evropi /139/

DIO II STUDIJE
LIDIJA ČEHULIĆ VUKADINOVIĆ Međunarodne
organizacije u suvremenim međunarodnim odnosima /163/
FILIP IVANOVIĆ Nevidljiva ljepota i njene vidljive
predstave: Estetika Dionisija Areopagita /177/
PREDRAG ZENOVIĆ The Normative Flaws of Liberal Culturalism /191/

DIO III RECENZIJE
RADULE KNEŽEVIĆ *Suvremena politička teorija*, Crnogorska
akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, 2017. (Milan Podunavac) /221/
ĐORĐIJE BOROZAN *Crnogorske dinastije: Vojislavljevići, Balšići,
Crnojevići*, CID, Podgorica, 2017. (Ilija Vujačić) /225/
O identitetu, Crnogorska akademija nauka i
umjetnosti, 2015. (Nikola Zečević) /233/
ILIJA VUJAČIĆ *Saznanje i* politika, Nacionalna zajednica Crnogoraca
Hrvatske / Disput, Zagreb, 2014. (Predrag Zenović) /239/

DIO IV IN MEMORIAM
Prof. dr Lidija Čehulić Vukadinović (1966–2017) (Nikoleta Đukanović) /245/

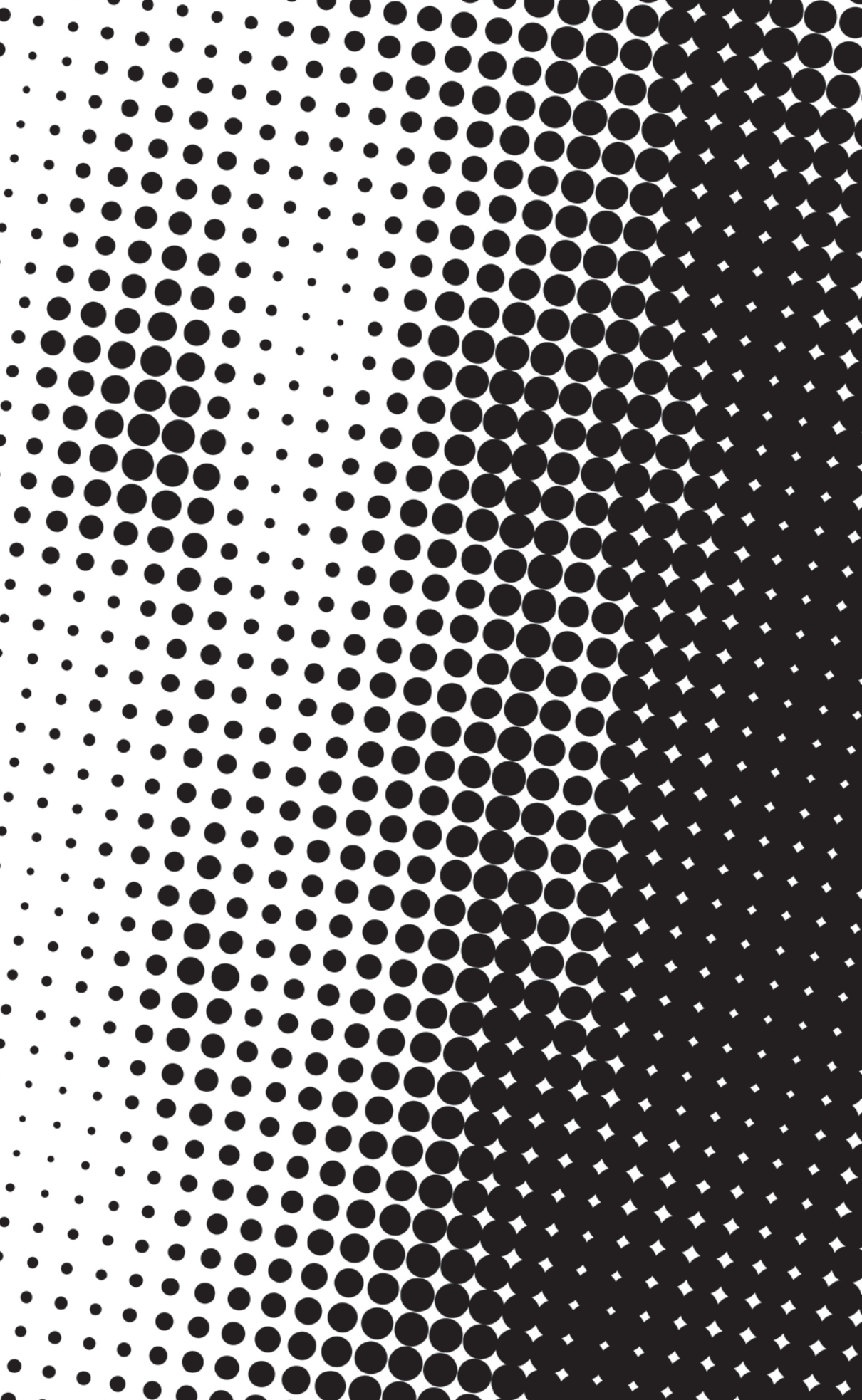

Radule Knežević, *Suvremena politička teorija,* Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, 2017. (Milan Podunavac)

Radule Knežević pripada redu najuglednijih poslenika u oblasti političke teorije. Široke teorijske kulture i interesovanja, profesor Knežević u kontinuitetu, podjednako kao izdavač i autor unosi u diskurzivno polje političke teorije najznačajnija teorijska štiva u ovoj oblasti. Podjednako, radovi koje objavljuje kao izdavač i teorijski problemi kojima se bavi postali su nezaobilazno štivo na svim školama političkih nauka u regionu. Knjiga koju je predao teorijskoj i kritičkoj javnosti (Suvremena politička teorija), na neki način, ne samo da otkriva i zaokružuje uvid u jedno složeno teorijsko polje, već istovremeno nosi pečat i normativna polazišta osobitog teorijskog temperamenta autora. Pažljivo odabrani problemi u jednom dugom istorijskom kontinuumu od grčke političke teorije do postmoderne otkrivaju osobitu „disidentsku" prirodu autora i teorijskog pristupa koji demonstrira u izboru problema i autora. Naprosto, profesor Knežević bira i autore i probleme koji na neki način pripadaju disidentskim školama u oblasti političke teorije. Izbor autora i škola upravo na to upućuje (Šmit, Arendt, Šantal Muf, Derida, Aganmen).

Knjiga počinje gotovo školskim i udžbeničkim uvodom o pojmu politike. Ovaj je esej, da se vidjeti, dobrim dijelom nastao i kao rezultat Kneževićevog predavačkog rada na Humanističkim studijama UDG, na kojima je utemeljio i dugo godina predavao Uvod u politiku. Otvarajući raspravu grčkim pojmom *ta politika* koja u Grka označava sve što se odnosi na javno djelanje slobodnih građana koji učešćem i participacijom u javnim poslovima ne samo oblikuju javno dobro zajednice, već istovremeno sa sebi jednakim sugrađanima osvajaju osobitu formu javne slobode u osobitoj formi „kolektivnog prakticiranja suvereniteta" (Kondorse). Autor, oslonom na sjajno mjesto M. Hajdegera podsjeća da „grčki jezik nije tek jezik poput poznatih nam evropskih jezika", grčka nam riječ pokazuje smjer. Grčka je ostala najveća i najbolja radionica riječi, kako je to pisao Ciceron, pokušavajući da rimskoj republikanskoj tradiciji udahne snagu te tradicije. Ovaj metodički obrazac je i jedna od osa ove knjige. *Suvremena politička teorija* je osobita istorija pojma koja demonstrira veliku strogost u razumijevanju pojmova tražeći veliku disciplinu u

čitanju ali i teorijske i normativne kontestacije oko pojmova politike i političkog. U radu se skladno ujedinjuje razumijevanje i refeleksija o vodećim figurama političke filozofije, ali i oslon na grčke tragedije Eshila i Euripida, Sofokla, ali i sjajne retore poput Izokrata, Lisije, Demostena. Već uvodna rasprava o vodećim pojmovima što ih je iskovala grčka politička teorija i slojevito razumijevanje političkog (*polis, politeia, politeuma)* otkrivaju da u Grka život u političkoj zajednici ne daje samo borba oko moći i osobiti *hibris* (žeđ da se vlada) već podjednako mitovi, pjesme, aktivitet i osobine ljudi. Aristotel je upozoravao da politikom ne mogu da se bave mladi ljudi, ali još više kroz tragedije Eshila i Sofokla upozorava da politika nije za ljude rđava karaktera. To što su od politike nastradali često najpošteniji (Aristides) i najumniji (Tukidid) upozorenje je da se ne treba čuvati samo od rđavih tiranina već i od lukavih i zavodljivih demagoga. Naoko mali i pomalo čudno situirani esej o populizmu obnavlja ovo staro pitanje. „Pokriven demagogijom koja retorički kanonizira „svetost naroda" koja se očituje kao „simulakrum demokratije", populizam je u osnovi „politička patologija svojstvena vremenu koje je obilježeno narastanjem protudemokratskih oblika. U njemu je paroksistička manifestacija savremenog političkog nereda pomiješana sa tragičnim izrazom nesposobnosti da ga se nadvlada." No, populizam nas istovremeno gotovo na destruktivni način podsjeća na način kako je to činila i surova institucija *ostrakizma,* da je u srcu demokratije glas nemoćnih osobita kontestacija naroda oko poltičke moći i otpor neo-liberalnom konceptu demokratije i neživotnim ustanovama izbora, politike reprezentacije, političkih partija. „Pozitivni populizam" je, da upotrijebim pojam Etjena Balibara, poziv na obnovu rasprave o normativnim temeljima demokratije.

U središtu knjige profesora Kneževića je pojam političkog. Autor nas uvodi u raspravu cjelovitim studijama o pojmu političkog Karla Šmita i Hane Arendt. Autor pažljivo bira i dvije savremene reinterpretacije. Jednu oslonjenu na šmitijansku tradiciju, drugu pak dominantno okrenutu Aristotelu i Hani Arendt. Prva se teorijski izlaže u teorijskom konstruktu „agonističke politike" i „agonističke demokratije", druga u konstruktu „prijateljstva" Žaka Deride. Agamben na neki način osobitom formom normativnog elektizma „miri obje ove škole". Način na koji autor „organizira" arhitekturu savremene političke teorije i određuje njezine glavne familije, u velikoj mjeri radikalizira i daje jednu vrstu normativne inovacije na temeljno pitanje politike, šta prakticira politička teorija.

Normativnu analizu prof. Knežević počinje širokim diskursom o konstruktu političkog Hane Arendt. Izvorište ove interpretacije je u grčkom razlikovanju oikosa i polisa. Polis, polje političkog, počinje tamo gdje se poredak neslobode završava. Politika je poredak slobode koji se pozitivira u javnom polju. Političko subjektiviziranje građana u osnovi se izražava u razotkrivanju djelatnika u govoru i djelanju. Ono politiku i političko uspostavlja kao privilegovanu sferu

ljudskog djelanja. Život bez govora i bez djelanja za svijet je doslovce mrtav; prestao je biti ljudskim životom zato što ne živi među ljudima.

Kanonsko je stanovište da postoje dvije konkurirajuće i radikalno suprotstavljene koncepcije o tome šta je praksis teoretiziranja normativne političke teorije.

U skladu sa prvom, dominirajućom koncepcijom, koju na paradigmatičan način predstavlja Rolsov *Politički liberalizam*, mi polazimo od implicitnog i razložnog konsenzusa koje mi kao pripadnici (članovi) liberalnog političkog poretka dijelimo i zadatak političke teorije nije ništa drugo do da reflektira osnove ovoga konsenzusa i teorijski ga artikuliše.

U skladu sa drugim, radikalno drugačijim razumijevanjem političke teorije, ovako razumijevan liberalni konsenzus ne postoji, a ako i postoji on nema nikakav značaj. Prva i osnovna zadaća političke teorije jeste da teoretizira politički poredak, čak i onda kada njegovi ciljevi osporavaju fundamentalne principe koji se oblikuju unutar liberalno-demokratskog polja. Nesporno je da Karl Šmit predstavlja ovu drugu radikalno suprotstavljenu teoriju. Šmit se pita šta je to što čini nužni temelj političkog i pravnog poretka, pitanje koje je sve od Hobsa dominirajuće jezgro politike teorije i jurisprudencije. Pitanja što ih Hobs pokreće u 17. vijeku, Šmit obnavlja u 20. stoljeću. Hobsova država moći (machstaat) armatura je moderne države — utvrđuje Šmit — Hobs nam otkriva kontinentalno-evropski model izgradnje države. Monteskje i njegovi sljedbenici ništa ne znaju o poretku i političkoj moći. Otuda Šmit temljeno osporava i problematizuje gotovo sve pojmove i politički jezik koji moderni liberali drže moralno autoritativnim — značenje vladavine prava, legitimnost parlamentarne demokratije, superiornost razuma i racionalne deliberacije nad čistom voljom, opravdivost političkog sekularizma. Ni jedno od ovih pitanja nema očiglednost, sva su ona stavljena na test imperativima poretka koji je prvo javno dobro svih političkih društava. Odgovor na krizu vajmarskog ustava Šmit daje u dva temeljna normativna stava. Prvi je da problem liberalno pluralističkih društava može biti riješen samo eliminacijom pluralizma, uključujući i njegovu ključnu političku ustanovu, parlamentarnu demokratiju. Sistemu parlamentarne demokratije Šmit suprotstavlja „istinskog" demokratskog lidera koji pobjeđuje aklamacijom naroda. Lider je taj koji suprotstavlja normalnu situaciju iz pluralističkog haosa izvornom, političkom suverenom odlukom. Ne mogu norme, temeljna je poruka Šmita, biti primijenjene u haosu. Da bi pravni poredak imao smisla normalna situacija mora postojati, mora se znati ko je suveren i ko definitivno odlučuje da li normalna situacija mora stvarno postojati. Ova temeljna, suverena odluka, počiva na konstruktu političkog, koji sadrži razlikovanje prijatelja i neprijatelja. Ona utemeljuje i integriše društvo koje sačinjavaju samo prijatelji i koji zadovoljava kriterij supstativne homogenosti. Šmit ističe da postoji opozicija između liberalnog individualizma sa njegovim moralnim diskursom usredsređenim na pojedinca i demokratski ideal, koji je u osnovi politički

i usmjeren na stvaranje identiteta zasnovanog na homogenosti. Prema Šmitovom gledištu, nužno je napraviti raziku između dva koncepta jednakosti, liberalnog i demokratskog. Liberalni koncept jednakosti pretpostavlja da je svaka osoba automatski jednaka svakoj drugoj osobi. Demokratski pak koncept jednakosti zahtijeva razlikovanje ko pripada *demosu* a ko je van njega. Iz tog razloga on ne može da postoji bez neophodne korelacije nejednakosti. Demokratski koncept jednakosti je politički i stoga sadrži mogućnost razlikovanja „mi" i „oni". Šmit je sasvim jasan: „demokratija zahtijeva prvo homogenost, a zatim ako se ukaže potreba, eliminaciju i iskorjenjivanje heterogenosti. Prof. Knežević posebno ističe ovu vrstu egzistencijalne napetosti u ovom odnosu. „Pojmovi prijatelja i neprijatelja i borbe dobivaju realni smisao time da su osobito povezani i zadržavaju vezu sa realnom mogućnošću fizičkog ubojstva" (str. 54). U takvoj političkoj konstrukciji nema mjesta za „drugost". „Drugi" su ljudi koji su isključeni kao stranci i tuđini. Oni nisu dio politčkog jedinstva demokratskog poretka.

Koncept agonističke demokratije i agonističke politike Šantal Muf (Chantal Mouffe) koji se često označava kao varijanta „lijevog šmitijanizma" u osnovi je osobita poruka političkom liberalizmu Rolsa (Rawls) da politika nije samo osobita forma (liberalnog) konsenzusa, već i osobita forma antagonizma. Agonistički, suparnički odnos ključna je forma demokratske politike. U srcu je demokratije transfomacija antagonizma u suparništvo. Dok je antagonizam odnos mi/oni u kojem su dvije strane neprijatelji, koji ne dijele nikakav zajednički temelj, agonizam je, drži Šantal Muf, vrsta odnosa u kome suprotstavljene strane prepoznaju legitimnost svojih protivnika. Zadatak je demokratije transformacija antagonizma u agonizam.

Suvremena politička teorija je gusta knjiga velikog znalca političkih ideja. Ovo je knjiga koja se ne čita lako. I autor ovoga teksta ostao je samo na onim teorijskim i normativnim poljima u kojima je imao kakav-takav osjećaj sigurnosti u dijalogu s autorom. Djelovi gdje to nije mogao su izostali. Autor ove sjajne knjige će to svakako razumjeti.